

сообщалось о непризнании ею пунктов Брестского договора, касающихся территории и интересов белорусов¹⁵.

После 30 апреля белорусская делегация взяла на себя функции дипломатического представительства БНР в Киеве. М. Довнар-Запольский в это время выступил с идеей создания федерации Беларуси, Украины и Литвы. Он считал, что в противном случае БНР окажется в международной изоляции и сильные соседи ликвидируют белорусскую государственность. Остальные члены делегации выступили против этого проекта и даже не посчитали нужным предложить его для обсуждения Раде БНР¹⁶. В июне в Минск были отозваны А. Цвикевич и С. Рак-Михайловский. Тем самым деятельность белорусской делегации в Киеве фактически прекратилась. Примерно в это время М. Довнар-Запольский написал небольшую работу «Основы государственности Беларуси», в основу которой был положен материал, представленный немецкому послу в Киеве 25 апреля 1918 г. В ней отстаивается тезис о непрерывности существования белорусской нации со времени Полоцкого княжества, право белорусов на государственность в этнических границах, очерченных автором. М. Довнар-Запольский, оставаясь в Киеве, продолжает работать на пользу БНР. Он возглавил Белорусскую торговую палату на Украине, устав и состав которой Народный Секретариат БНР утвердил 24 апреля 1918 г.¹⁷.

Подытоживая сказанное, можно сделать вывод, что М. Довнар-Запольский оказал значительное влияние на формирование позиции делегации БНР во время белорусско-украинских переговоров 1918 г. В основу белорусской позиции по территориальному вопросу была положена его концепция, согласно которой этническая граница белорусов проходила по южной границе Гродненской и Минской губерний. Он выступил фактически инициатором перехода белорусской делегации к новой тактике на переговорах. В ее основе лежала идея отложить вопрос о границе между БНР и УНР и сконцентрировать усилия на укреплении международных позиций БНР в целом. С вынесением вопроса о белорусско-украинской границе на международный уровень он связывал надежды на его успешное решение для БНР. Пока можно было пойти и на временные уступки Украине по территориальному вопросу. В этих предложениях М. Довнар-Запольского были достаточно реально учтены возможности дипломатии БНР в то время.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі (Архівы БНР). – Вільня – Нью-Ёрк – Менск – Прага, 1998; 2. Знешняя палітыка Беларусі. – Т.1. – Мн. 1997; 3. Лебедзева В. Пратаколы беларуска-украінскіх перамоў аб мяжы//Архівы і справаводства.– 2000.- №5; 4. Лебедзева В. Дыпламатычная місія БНР у перамовах з Украінай (1918 г.)//Białoruski Zeszyty Historyczne. №15.– Białystok, 2001.– S.98-99; 5. Панько А.Д. Лёс Беларускага Палесся на польска-украінскіх перамовах аб мяжы 1918 г.//Берасцейскі хранограф. Зборнік навуковых прац. Выпуск 4.– Брэст, 2004. – С.93; 6. Лебедзева В. Дыпламатычная місія БНР у перамовах з Украінай (1918 г.)//Białoruski Zeszyty Historyczne. №15. – Białystok, 2001.– S.99; 7. Архівы БНР. Т.1. Кн.1. С.110; 8. Лебедзева В. Дыпламатычная місія БНР у перамовах з Украінай (1918 г.)//Białoruski Zeszyty Historyczne. №15.– Białystok, 2001.– S.102-103; 9. Знешняя палітыка Беларусі.– Т.1.– С.37; 10. Лебедзева В. Пратаколы беларуска-украінскіх перамоў аб мяжы//Архівы і справаводства. – 2000. - №5. – С.96-97; 11. Лебедзева В. Дыпламатычная місія БНР у перамовах з Украінай (1918 г.)//Białoruski Zeszyty Historyczne. №15.– Białystok, 2001. – S.103-104; 12. Архівы БНР. Т.1. Кн.1. С.125-127; 13. Панько А.Д. Лёс Беларускага Палесся на польска-украінскіх перамовах аб мяжы 1918 г.//Берасцейскі хранограф. Зборнік навуковых прац. Выпуск 4.– Брэст, 2004. – С.93-96. 95; 14. Архівы БНР. Т.1. Кн.1. С.50-51; 15. Лебедзева В. Дыпламатычная місія БНР у перамовах з Украінай (1918 г.)//Białoruski Zeszyty Historyczne. №15. – Białystok, 2001. – S.107; 16. Лебедзева В.М. Удзел М. Доўнар-Запольскага ў беларуска-украінскіх перамовах у 1918 г.//Даследчык гісторыі трох народаў: М.В. Доўнар-Запольскі. Зборнік навуковых артыкулаў і дакументаў.– Гомель – Рэчыца, 2000. – С.102-103; 17. Мазец В.Г. Доўнар-Запольскі і БНР//Даследчык гісторыі трох народаў: М.В. Доўнар-Запольскі. Зборнік навуковых артыкулаў і дакументаў.– Гомель –Рэчыца 2000.– С.102;

Р.М. Матейко

УКРАЇНСЬКА МОЛОЧАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ (1904 – 1939 РР.)

Український кооперативний рух Східної Галичини виник в останні десятиріччя ХІХ ст. з ініціативи та за активної участі місцевої інтелігенції як важливий засіб економічного та соціального самозахисту знедоленого населення краю, особливо селянства. Одним із важливих його напрямків було кооперативне молочарство, історія виникнення, становлення та розвитку якого ще не стала

предметом окремого монографічного дослідження як в Україні, так і за її межами. У великій й ґрунтовній науковій праці І. Витановича з історії українського кооперативного руху¹ ця проблема розглядається коротко й у великій мірі фрагментарно. А книга А. Качора «Мужі ідеї і праці»² присвячена в основному життєвим і трудовим шляхам А. Палія та А. Мудрика – лідерів міжвоєнної української кооперації в Західній Україні. Вона вийшла ще 1974 р. в далекій Канаді без використання архівних джерел й в Україні практично невідома сучасному читацькому загалові. Це тим більше стосується інших праць А. Качора³. Лише окремі аспекти історії західноукраїнського кооперативного молочарства висвітлені в статтях сучасних українських дослідників⁴, а також в історико-мемуарній книзі «Андрій Палій – будівничий та керманіч «Маслосоюзу», яка 2001 р. побачила світ у видавництві Тернопільського державного економічного університету «Економічна думка»⁵. Отже, наукова актуальність теми даної статті очевидна. Її значення зумовлене ще й необхідністю вивчення досвіду минулого для розв'язання невідкладних завдань сучасного кооперативного руху в Україні.

Враховуючи це та багатий фактичний матеріал, автор робить спробу бодай коротко: 1) показати зародження та перші кроки української молочарської кооперації Східної Галичини; 2) висвітлити її відновлення після Першої світової війни, становлення організаційної структури «Маслосоюзу»; 3) з'ясувати його господарські успіхи та проблеми.

Виникнення кооперативного молочарства в західному регіоні України на початку ХХ ст. мало закономірний характер. Воно стало одним із шляхів виходу місцевого селянства із важкого економічного та соціального становища. Найсприятливіші умови для нього були на галицькому Підгір'ї, зокрема в Стрийському повіті Східної Галичини.

Розгортанню української молочарської кооперації передувала чимала організаторська й пропагандистська робота. Її очолив виділ стрийської філії товариства «Просвіта», головою якої тоді був визначний український громадсько-політичний діяч, правник та економіст, доктор Євген Олесницький⁶. На скликаній ним конференції 6 лютого 1904 року було ухвалено конкретну програму практичних дій. На її виконання розгорнулася широка пропаганда як усним, так і друкованим словом. У населених пунктах краю з викладами на молочарські теми виступав учитель господарства при головному відділі «Просвіти» у м. Львові Олександр Гарасевич, який мав спеціальну фахову підготовку⁷.

Пропаганда переваг кооперативних молочарських спілок серед галицького українства незабаром принесла перші практичні результати. 1 жовтня 1904 р. в с. Завадів Стрийського повіту при місцевій читальні «Просвіти» почала діяти перша українська молочарська спілка. Її організував та очолив парох місцевої греко-католицької церкви, відомий український композитор та диригент Остап Нижанківський. До управи молочарні входили завадівські господарі Іван Сеньовий та Федір Дергала. Водночас вони були членами відділу читальні товариства «Просвіта». Першим українським молочарем став Федір Панич – близький родич відомого кооперативного та громадського діяча, архітектора Василя Нагірного⁸.

Завадівська молочарська спілка послужила прикладом для сусідніх сіл та цілої Східної Галичини. Через кілька місяців подібні спілки виникли в Голобутові та Угерську на Стрийщині. За ними пішли села Лисятичі, Братківці, Жулин, Семигинів, Дашава, Добряни та інші. Зростання кількості молочарських спілок покликано необхідністю створення організаційного центру для керівництва їх роботою. З цією метою стрийська філія товариства «Просвіта» 24 серпня 1905 р. скликала нараду, зініційовану доктором Євгеном Олесницьким. На ній зі звітом «Про молочарські спілки» виступив о. Остап Нижанківський, а отець Лев Горалевич висвітлив проблему «Про організацію спілок молочарських з начерком союзу руских спілок». Не минуло й року від часу заснування завадівської молочарні, як при філії товариства «Просвіта» в Стрию 7 вересня 1905 р. виник Союз руських /себто українських/ молочарських спілок. Його очолив о. Остап Нижанківський, а першим інструктором молочарства став Василь Павлюк⁹. Організацією молочарень головним чином займалися священники О. Нижанківський, О. Борачок та Л. Горалевич. Завдяки їх зусиллям в 1906 р. діяло вже 16 молочарських спілок. У наступному році їх число зросло до 20. Вони переробили більше 1,1 млн. л молока проти 521732 л в 1905 р., а виробництво масла збільшилося з 12862 кг в 1905 р. до 77 т у 1907¹⁰.

Перші успіхи української кооперації, досягнуті аматорами-патріотами, засвідчили її великі потенційні можливості. А для їх реалізації необхідні були кваліфіковані спеціалісти, фахова централь. Тому вже 26 вересня 1907 р. Союз руських молочарських спілок із відділу стрийської філії товариства «Просвіта» перетворився на самостійну статутну організацію Крайовий Союз господарсько-молочарський в Стрию, який зареєстровано в суді 25 жовтня 1907 р. Першими його директорами стали о. О. Нижанківський, о. Л. Горалевич та М. Тюн.

Це об'єднання українських молочарських кооперативів поставило перед собою такі завдання: організувати товариства й молочарні, надавати їм необхідну фахову допомогу, оснащувати технічно, шукати ринки збуту для готової продукції¹¹. Незважаючи на труднощі, завдяки енергійним зусиллям керівництва Союзу українська молочарська кооперація зростала. Наприкінці 1910 р. нараховувалось вже 58 молочарень. За один рік вони переробили більше 4,2 млн. літрів молока, випустили майже 170,5 т масла¹². Напередодні Першої світової війни ці показники зросли майже до 7,5 млн. літрів молока та 300 т масла, яким Союз успішно торгував в межах Австро-Угорщини, вивозив за кордон. Кількість молочарень становила біля 100. У 1914 р. Союз мав уже 9 добре обладнаних крамниць, а саме: по одній в Стрию, Станіславі (нині Івано-Франківськ), Чернівцях, Підлютому та Яремчі й чотири у Львові. Завдяки невеликій державній субвенції Союз купив будинок у Стрию по тодішній вул. Шевченка, 5. Крім службових приміщень, в ньому працювали молочарська школа, механічна холодильня масла¹³.

У 1914 р. закінчився перший етап діяльності української молочарської кооперації Східної Галичини. Перша світова війна завдала їй величезних збитків, на 10 років зупинивши ріст. Ще в 1917–1918 рр. були зроблені перші спроби відновити діяльність молочарського Союзу. Однак здійснювані заходи перервала нова українсько-польська війна. Її жертвою у 1919 р. став головний директор Союзу о. О. Нижанківський. Після закінчення Першої світової війни аж до 1924 р. Союз працював дуже слабо.

У 1922 р. відновили свою роботу лише 19 молочарень¹⁴. Але тодішній Союз не мав змоги їх обслужити через відсутність матеріальних засобів та добре підготовлених фахівців. Аналізуючи повоєнне становище західноукраїнської молочарської кооперації, А. Палій писав: «Важкі були умовини праці на порозі віднови діяльності Союзу, коли доводилось починати роботу [дослівно] без ніяких матеріальних засобів у централі та таким же мізерним станом по молочарнях, які не були навіть самостійними правними одиницями. Не було теж виглядів у чужій, неприхильній нам державі, на зовнішню поміч. Треба було здатися виключно на власні потенціалні сили, а в першу чергу на нових співробітників, які спершу безкорисно, або за мінімальну винагороду, взялися за це діло. За їх прикладом пішли працівники кооперативів та деякі ідейні громадяни, що у початках давали дарову працю, безплатні приміщення для молочарень, безплатні підводи і т. п.»¹⁵

Відновлення української молочарської кооперації в Галичині розпочалося 1923 р. зі Станіслава. Саме сюди прибули молоді, добре підготовлені фахівці А. Палій, А. Мудрик та О. Лис, які закінчили молочарські школи й інші навчальні заклади в Чехословаччині. Колишні воїни УГА швидко зрозуміли, що головний фронт боротьби з польськими окупантами рідного краю – культурно-економічний. Молоді патріоти активно включилися в роботу Станіславського Повітового Союзу українських кооперативів. А. Мудрик та О. Лис ходили від села до села спочатку на Станіславщині, а відтак і на Стрийщині й вчили селян, сільських молочарів найпростіших засад молочарства. Вони були мандрівними вчителями, агрономами, організаторами і техніками водночас. Неабияку діловитість та енергійність виявляв А. Палій. За короткий час він добре налагодив торгівлю маслом, яке виробляли українські молочарські кооперативи на Станіславщині. Ось як про це розповідає у своїх спогадах М. Осторверха: «Пригадую собі: А. Палій, завжди чепурно й до смаку одягнений, щоденно виголений, бере під пахву пачку з декількома фунтами свіжесенького, того препахучого десерового масла – в тих славних цеголках – і, усміхаючись дещо стисненими устами, вимахуючи зграбною палкою, несе те масло до Квятковського, що мав один із кращих сніданкових «покоїв», чи до іншої такої крамниці, чи й до ресторану, як Гавбеншток. Це ж були перші повоєнні кроки «Маслосоюзу»!¹⁶

З ініціативи А. Палія та А. Мудрика, за підтримки низових кооперативів у Станіславі виникла окрема філія Крайового Союзу господарсько-молочарського. До її управи ввійшли А. Палій, І. Остап'як і Ф. Глум, а їх заступниками обрано А. Мудрика та О. Лиса. Керівники сільських молочарень Станіславщини висунули ідею скликання зборів централі молочарської кооперації в Стрию з метою переобрання її керівництва та активізації діяльності. Такі збори відбулися 25 березня 1924 р. в Стрию. На них було обрано нову дирекцію Союзу з числа добре підготовлених у галузі молочарства фахівців, діяльних кооператорів. Її очолили А. Мудрик, О. Бачинська, інспектор РСУК І. Федак. А. Палій ввійшов до дирекції як їх заступник і торговельний референт. Виникає цілком закономірне питання: чому було засновано філію існуючого молочарського Союзу в Стрию, а не окремий самостійний Союз з центром у Станіславі? «За цим промовляли два мотиви: моральний і матеріальний. Моральний – це кількочисна праця передвоєнних піонерів нашого молочарства, якої матеріальні висліди були майже повністю знищені, але лишилися живі люди, що цю працю вели і її могли продовжувати, та обов'язок нав'язати нашу роботу до минулого. Матеріальний – залишки майна Союзу, а зокрема дім у Стрию, холодильня на три вагони масла, приміщення на молочарську

школу, молочарня і декілька кружлівок. Це треба було рятувати, бо нам було відомо, що все це майно дирекція Крайового Союзу хоче випродати, а дім передати для ПСК на фабрику свічок. Наша філія мала цей план ударемнити. І цю мету ми досягнули», - досить переконливо довів у своїх спогадах О.Лис¹⁷. На других загальних зборах, що відбулися 28 березня 1925 р., після того, як РСУК відкликав І. Федака до Львова. Головним директором молочарського Союзу став А. Палій¹⁸. Отже, остаточно сформувалася нова дирекція об'єднання західноукраїнських молочарів – кооператорів. Її було вписано до судових книг у такому складі: А. Палій – загальне керівництво і торгівля, А. Мудрик – техніка й організація виробництва, О. Бачинська – бухгалтерія.

Оновлений молочарський Союз уже в перший рік роботи досягнув вагомих здобутків. Зокрема, активізувалася діяльність самої централі, Станіславську філію перетворено на окремий відділ, засновано торговельну експозитуру у Львові, відкрито три власні крамниці у найбільших містах краю. Вдалося налагодити роботу 39 кооперативів, які в 1924 р. доставили до Союзу 41518 кг масла¹⁹.

Саме життя, тогочасна суворота дійсності вимагали радикальної перебудови роботи «старого» Союзу західноукраїнських молочарів. Головними творцями цієї перебудови були А. Палій та А. Мудрик. Вони підготували зміни до статуту Союзу, які були винесені на надзвичайні загальні збори, що відбулися 18 червня 1925 р. Центральна отримала нову назву: «Крайовий Молочарський Союз «Маслосоюз» у Стрию» та фірмовий знак. Він являв собою прямокутну продовгувату рамку, в середині якої між великими буквами «М» і «С» була зображена зелена чотирилистова конюшина. Згідно із новим статутом «Маслосоюзу» його членами могли бути тільки юридичні особи, а пай підвищувався з 10 до 50 злотих²⁰.

Втілення у життя цих змін сприяло інтенсивному розвитку українських молочарських кооперативів. Вже 1925 р. їх кількість в результаті заснування нових молочарень та відновлення роботи довоєнних зросла до 107. Вони об'єднували 12959 чол. З усіх молочарських кооперативів 94, які представили звіти, переробили майже 8,5 млн. літрів молока і виробили з нього понад 333 тис. кг масла. В середньому один молочарський кооператив за 1925 р. переробив біля 90 тис. літрів молока і виробив 3555 кг масла. «Маслосоюз», надаючи технічну та організаційну допомогу кооперативам першого ступеня, зміцнював їх зв'язки з централею, утверджував торговельну дисципліну²¹. 1925 р. «Маслосоюз» розпочав експорт масла. За кордон було відправлено перших 200 кг цього цінного продукту²². У наступні роки його обсяги швидко зростали. У 1930 р. «Маслосоюз» експортував 812874 кг масла проти 399295 кг в попередньому році. Отже, ріст експорту становив 103,3 %. Свою високоякісну продукцію «Маслосоюз» експортував до Англії, Німеччини, Данії, Швейцарії, Австрії, Палестини. 70 % маслосоюзного експорту поглинав вибагливий англійський ринок. Якщо в 1930 р. загальний експорт масла із Польщі зменшився на 18,9 %, то частка «Маслосоюзу» в ньому навпаки зросла на 7 %, а в експорті всіх кооперативних об'єднань Польщі вона становила 9,5%²³.

Важливим рубежем у становленні «Маслосоюзу» було те, що 1926 р. він перевершив довоєнний рівень виробництва, маючи тісні організаційні стосунки з 106 молочарськими кооперативами, які поставили йому 372, 3 т масла, що на 227 % більше в порівнянні з попереднім роком²⁴. У 1926 р. обрано нову наглядову раду «Маслосоюзу», яку по 1944 р. очолював видатний український кооператор, громадський та політичний діяч Ю. Павликовський. На загальних зборах західноукраїнської молочарської централі 3 червня 1926 р. внесено нові зміни до її статуту. «Маслосоюз» отримав право засновувати організаційно-торгові відділи у великих містах краю. Ці структурні підрозділи, до складу яких входили начальники, організатори, інші службовці, безпосередньо підпорядковувалися дирекції централі. 1926 р. позначений виникненням у містечку Войнилів Калуського повіту першої у краї «Районової Молочарської Спілки» (РМС)²⁵. Це започаткувало новий етап розвитку молочарської кооперації. Замість дрібних сільських молочарень почали виникати районні молочарські спілки, до сфери діяльності яких входило кілька населених пунктів.

Чи не найголовнішим результатом діяльності «Маслосоюзу» стало те, що він завоював симпатії покупців доброю якістю продукції та високим рівнем обслуговування. Ці успіхи не заспокоїли піонерів галицько-української молочарської кооперації міжвоєнного періоду. Відповідаючи за організацію та реорганізацію централі «Маслосоюзу», А. Палій домігся перенесення її з провінційного Стрия до Львова – політичного та культурного центру Західної України. 3 15 травня 1927 року згадана центральна отримала назву Головна Торговельна Агентура «Маслосоюзу» у Львові.

За короткий час «Маслосоюз» організаційно й торговельно охопив майже весь терен Галичини. Особливо важливим для нього було здобуття таких двох «бастіонів», як Дрогобич і Тернопіль. У цих містах відкрились організаційно-торгові відділи та крамниці «Маслосоюзу». Успіхи

.....
в Галичині заохотили керманічів кооперації до «наступу» на Волинь. Після довгих зусиль у 1928 році в Луцьку вони відкрили відділ «Маслосоюзу» з власними гуртівнею і крамницею²⁶. Поступово торговельний вплив «Маслосоюзу» поширився і на польські землі. Про це засвідчило, зокрема, відкриття спочатку торговельної експозитури, а потім самостійного відділу «Маслосоюзу» в польському місті Катовіце. Незабаром на корінних польських землях – в м. Бельську з'явилися склад та крамниця «Маслосоюзу»²⁷.

Крім торговельно-організаційної розбудови української молочарської кооперації, «Маслосоюз» дбав про її належну і постійну рекламу. Він зініціював і майже повністю профінансував другу хліборобську виставку в Стрию, яка відбулася з 25 вересня по 2 жовтня 1927 року. На цій виставці авторитетна комісія високо оцінила масло українських молочарень. «Маслосоюз» був учасником господарсько-споживчої виставки в Катовіце. Тут його продукцію удостоїли золотою медаллю²⁸.

1929 р. розпочався новий етап діяльності «Маслосоюзу». В основу роботи української молочарської кооперації було покладено перспективний організаційно-торговельний план, схвалений на VI Кооперативному з'їзді, що відбувся 24 листопада 1929 року у Львові. З'їзд накреслив шляхи подальшого розвитку української кооперації, захисту її від нападів польських шовіністичних сил. В умовах важкої економічної кризи відбулася майже повна реорганізація українського кооперативного молочарства, з малих молочарень створено великі районні молочарні (Р М), кількість яких у 1932 р. становила 114²⁹.

Під керівництвом «Маслосоюзу» агрономи та господарські референти допомагали селянам поліпшувати годівлю худоби, підвищувати її молочність. Щоб ліквідувати хронічну нестачу кормів для худоби, «Маслосоюз» посилив пропаганду серед селян нових перспективних сортів кормових культур. Ця акція незабаром увінчалася добрими результатами. Лише у 1937 р. Районові молочарні закупили 133810 кг насіння різних кормових рослин на суму майже 74242 злотих, а попереднього року ці показники становили відповідно 15521 кг і 14890 злотих. Чималу роботу проводили ветеринарні лікарі, кількість яких при молочарнях напередодні Другої світової війни становила 18. Для захисту селянської худоби від хвороб діяли так звані «допомогові фонди»³⁰.

Багатогранна й цілеспрямована діяльність «Маслосоюзу» у міжвоєнний період увінчалася вагомими здобутками. Про це свідчила, зокрема, діяльність 136 районних молочарень, які об'єднували 1600 збірень молока та сметани, обслуговуючи у 1938 р. близько 205,3 тис. селянських господарств. Значно зросли обсяги маслосоюзної торгівлі. Якщо в 1928 році було продано близько 1 млн. кг масла, то в 1938 – вже приблизно 3 млн. кг, а кількість реалізованого молока за це десятиріччя збільшилася майже вчетверо. Успішній торговельній діяльності «Маслосоюзу» сприяв власний транспорт. Першу вантажівку було закуплено 1927 року, а в 1939 році нараховувалось уже 19 автомобілів. За 13 років майно «Маслосоюзу» збільшилося в 17,6 раза. «Цей ріст підносили на дусі кожного, додавав сил до ще інтенсивнішої праці, єднав щораз ширші круги знайомих, друзів, нових фахівців, з яких росла велика громада «Маслосоюзників», відданих кооперативній ідеї. На їх шляху «до добра і краси» не було приватних «бізнесів». У тому і суть наших осягів, нашого росту, нашої взаємної любови...», - писав А. Мудрик уже на відстані часу, ніби підсумовуючи міжвоєнну діяльність «Маслосоюзу»³¹.

Отже, виникнення і становлення українського кооперативного молочарства Східної Галичини впродовж передвоєнного десятиріччя 1904 – 1914 рр. стало конкретною відповіддю патріотичного налаштованої інтелігенції та селянства краю на виклики тогочасної доби. Зруйнована в роки Першої світової та українсько-польської війн, вона у 20-30-их роках ХХ ст. не тільки відродилася, а й набула дальшого всестороннього розвитку. Її керівним центром став «Маслосоюз», який, подолавши чималі труднощі та перешкоди, перетворився в провідне кооперативне об'єднання Західної України. У міжвоєнний період він продемонстрував справжнє «господарське диво», став гордістю всього кооперативного руху регіону. Із цього повинні зробити відповідні висновки як сучасні українські історики, так і господарники, кооператори.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.; 2. Качор А. Мужі ідеї і праці. Андрій Палій і Андрій Мудрик – творці «Маслосоюзу» і модерної української молочарської кооперації в Західній Україні. – Вінніпег – Торонто – Клівленд, 1974. – 344 с.; 3. Качор А. Українська молочарська кооперація в Західній Україні. – Мюнхен, 1949. – 115 с.; Качор А. Українська молочарська кооперація в цифрах і світліні. В 45-ті роковини заснування першої молочарської кооперативи. – Мюнхен, 1949. – 24 с.; 4. Голуб Г. З історії кооперативного руху на західноукраїнських землях у 20-30-ті роки ХХ ст.. (на

прикладі молочарства) // Історія народного господарства та економічної думки України. – 1994. – Вип. 26-27. – С.87-95; Плисюк В. Західноукраїнське кооперативне молочарство у міжвоєнний період //Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Том I. – Львів, 1998. – С.67-71; 5. Андрій Палій – будівничий та керманч «Маслосоюзу». Статті, спогади, листи. Укладач Роман Матейко. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 294 с; 6. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф.348. – Оп. 1. – Спр. 5331. – Арк. 105, 105 зв; 7. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 223. – Арк. 44 зв., 45; Спр. 225. – Арк. 2; 8. Звіт з діяльності філії Просвіти в Стрию за час від 11. мая 1904 до 11. мая 1906. – Львів, 1906. – С. 39, 41; 9. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1 – Спр. 225. – Арк. 3 зв., 4,4 зв.; Звіт з діяльності філії Просвіти в Стрию за час від 11. мая 1904 до 11. мая 1906. – Львів, 1906. – С. 41-46; 10. Звіт з діяльності і розвою молочарських спілок і рахункове замкнене Краєвого Союзу господарського-молочарського стоваришення зареєстрованого з обмеженою порукою в Стрию за рік 1910. – Стрий, 1911. – С. 2; Жук А. Українська кооперація в Галичині. – Київ – Львів, 1913. – С. 49; 11. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 25. – Спр. 1370. – Арк.1,1 зв., 2; 12. Українські молочарські спілки в Галичині в 1910 // Економіст (Львів). – 1911. – Ч. 11. – С. 181; А. Ж. Наше молочарство // Самопоміч. – 1911. – Ч. 10 – 11. – С. 12. 13. Качор А. Українська молочарська кооперація в цифрах і світліні. В 45-ті роковини заснування першої молочарської кооперативи. – Мюнхен, 1949. – С. 3, 4; 14. Мудрик А. Кооперативний катехизм (Начерк про кооперацію, як іспитовий матеріал для практикантів (-ок) і експедієнтів (-ок) «Маслосоюзу»). – Львів, 1939. – С. 48; 15. Палій А. Кооперативне молочарство на Західній Україні (у 40-ліття Краєвого Молочарського Союзу «Маслосоюзу») // Господарсько-кооперативне життя (Авгсбург). – 1947. – Ч. 6. – с. 4; 16. Островерха М. Обніжками на битий шлях. – Нью-Йорк, 1957. – С. 94; 17. Лис О. На шляху економічного розвитку Галичини //Америка (Філадельфія). – 1963. – 20 серпня; 18. Лопатнюк В. Станіславівщина в історії «Маслосоюзу». В кн.: Альманах станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславівщини. – Нью-Йорк – Париж – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 485; 19. Качор А. Українська молочарська кооперація в Західній Україні. – Мюнхен, 1949. – С. 31; 20. Мудрик А. Кооперативний катехизм (Начерк про кооперацію, як іспитовий матеріал для практикантів (-ок) і експедієнтів (-ок) «Маслосоюзу»). – Львів, 1939. – С. 64; 21. Храпливий Є. Наші молочарські кооперативи в 1925 р. – Львів, 1927. – С. 1, 5, 13; 22. Качор А. Українська молочарська кооперація в Західній Україні. – Мюнхен, 1949. – С. 33; 23. Державний архів Львівської області. – Ф. 110. – Оп. 1. – Спр. 1114. – Арк. 108 зв. 24. Кооперативне молочарство. – 1927. – Ч. 3-4. – С. 3, 5. 25. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – С. 406, 410 – 411. 26. Кооперативне молочарство. – 1928. – Ч. 3. – С. 5; Кооперативне молочарство. – 1930. – Ч. 4. – С. 9; 27. Кооперативне молочарство. – 1933. – Ч. 3. – С. 9; 28. Веселовський В. Великий храм українських «мозольних рук» (Сільсько-господарська вистава в Стрию 25/9 – 2/10. 1927) //Новий час. – 1927. – 3 жовтня; Качор А. Українська молочарська кооперація в Західній Україні. – Мюнхен, 1949. – С. 36; 29. Лопатнюк В. Українська молочарська кооперація в 1932 році. – Львів, 1934. – С. 9 30. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 609. – Арк. 52; 31. Мудрик А. До історії величезного економічного здвигу на Західних Землях України (3 нагоди 70-ліття заслуженого молочарського кооператора Олекси Лиса) // Америка (Філадельфія). – 1960. – 9 квітня.

Н.О. Гончарова

ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На зламі XIX-XX ст. учнівська молодь становила важливу суспільно-політичну силу, здатну істотно впливати на становище в країні. З нею змушені були рахуватись уряд, політичні партії та широка громадськість. Свідома частина учнів становила значний духовний потенціал суспільства й була тим середовищем, де виникали оригінальні наукові та громадсько-політичні ідеї, формувалась соціальна база майбутньої української революції. У зазначений період створювались нові організаційні структури національного руху учнівської молоді, розроблялися й перевірялися на практиці різноманітні форми діяльності. Ознайомлення з ними сприятиме прогнозуванню подальшого розвитку сучасного молодіжного руху, застосуванню випробуваних часом форм і методів роботи.

Роль учнівської молоді у загальному суспільно-політичному русі початку XX ст. досліджували В. Борисенко, Г. Непорожня, О. Бабіна, В. Головенько, Л. Філоретова тощо.¹ Але, попри розмаїття